

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

ВОСПИТАНИЕ
списание за образовна теорија и практика

Штип, 2010/2011

ВОСПИТАНИЕ
списание за образовна теорија и практика
год. 7, број 11
2010/2011 год.

За издавачот:
проф. м-р Никола Смилков, декан

Издавачки совет:
проф. д-р Саша Митрев
проф. д-р Блажо Боев
проф. д-р Емилија Јаневиќ-Ивановска
доц. д-р Кирил Барбареев

Уредувачки одбор – Editorial Board:
проф. д-р Блаже Китанов
проф. д-р Емилија Петрова-Горѓева
проф. д-р Соња Петровска
проф. д-р Ленче Милошева
проф. д-р Снежана Ставрева-Веселиновска
асис. м-р Трајче Стојанов

Главен уредник и одговорен уредник – Editor in Chief:
проф. д-р Емилија Петрова-Горѓева

Јазично уредување – Language Editor:
Даница Гавриловска-Атанасовска (македонски јазик)
м-р Снежана Кирова (англиски јазик)

Техничко уредување – Technical Editing:
Славе Димитров
Благој Михов

Рецензенти:

проф. д-р Мирослава Николоска
проф. д-р Татјана Атанасова
проф. д-р Виолета Николовска
доц. д-р Борче Костов
доц. д-р Драгор Заревски
проф. д-р Снежана Мирасчиева

проф. д-р Кирил Цацков
проф. д-р Соња Петровска
проф. д-р Ленче Милошева
проф. д-р Снежана Ставрева-
Веселиновска
проф. д-р Емилија Петрова-Горѓева
асис. м-р Трајче Стојанов

Редакција и администрација – Editorial Office:

Билјана Јорданов
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Факултет за образовни науки
Ул. „Крсте Мисирков“ бб
п.фах 201, 2000 Штип,
Р. Македонија
E-mail: vospitanie@ugd.edu.mk
++389 32 550 500

СОДРЖИНА

проф. д-р Емилија Петрова-Ѓорѓева, м-р Марија Коцева Примената на моделот на позитивна дисциплина – Фридрих Цонс во современото училиште	7
проф. д-р Блаже Китанов, асис. м-р Ирена Китанова Простумот на Коле Чашуле наспроти бугарската скаменета визија	17
доц. д-р Борче Костов За убавото и убавината	25
д-р Дијана Христовска, доц. д-р Снежана Јованова- Митковска Професионалната етика на наставникот	33
доц. д-р Марија Леонтиќ Воспитната димензија на воспитно-образовните институции	47
проф. д-р Ленче Милошева Перфекционизмот ориентиран кон очекувањата на другите како маладаптивна ориентација кај студентите во тест ситуација	59
проф. д-р Соња Лутовац Математичка анксиозност	69
проф. д-р Соња Петровска, проф. д-р Снежана С. Веселиновска Ставовите на студентите од Педагошкиот факултет – Штип за квалитетот на моделот за практично оспособување на студентите-идни наставници	81
Лидија Јовановска, Зоран Павлов, Славица Колева Јазичните вештини на учениците во периодот на подготовка за читање	97

проф. д-р Соња Петровска, м-р Јадранка Бочварова, Ана Петровска	
Некои карактеристики на развојот на образованието на наставници во Република Македонија (од Учителска школа-Штип до Педагошки факултет-Штип)	111
доц. д-р Снежана Јованова-Митковска, д-р Дијана Христовска	
Наставни стратегии	125
асис. м-р Ирена Китанова	
Компоненти на изразното читање	137
доц. д-р Нина Даскаловска, доц. д-р Билјана Ивановска	
Процеси на читање	157
асис. м-р Даринка Веселинова	
Теоретски дискусии за учењето странски јазици	165
м-р Јулија Гошева	
Рамки за концептуализација на потребите на децата и нивна примена за планирање и обезбедување услуги за деца	175

Воведен збор

„Вистинска цел на воспитанието е максимален развој на личноста на детето во разумно организирано општество, кое нему му служи и на кое самото тоа ќе му служи“.

Селестен Френе

Од 1959 и 1961 година до денес изминаа пет децении од формирањето на Педагошката академија, односно Педагошкиот факултет, а сега Факултет за образовни науки. Новиот Факултет за образовни науки денес е редизајниран и збогатен со пет нови студиски програми: 1. Одделенска настава; 2. Предучилишно воспитување; 3. Педагогија; 4. Библиотекарство и архивистика; 5. Социјална педагогија; 6. Социологија на образованието; 7. Филозофија на образованието и образовни политики; 8. Историја и археологија.

Оттука, како најстара високообразовна институција во состав на најмладиот државен Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, имаме дополнителна обврска за подигање на академското ниво. Во таа насока е и новиот број на списанието „Воспитание“, востановено уште во 2001 година, кое со овој, веќе 11-ти број, се етаблира како сериозно научно гласило во пошироката научна и стручна јавност.

Новиот редакциски одбор на списанието „Воспитание“ им се заблагодарува на сите кои до сега го вложуваа своето време, енергија и креативен потенцијал за списанието да го достигне ова квалитетно ниво и воедно си ја презема обврската да продолжи со објавување на стручни и научни трудови кои уште повеќе ќе го унапредат и афирмираат списанието. Искрено се надеваме дека прилозите на нашето списание ќе бидат соодветен квалитативен влог во едукација на наставникот – воспитувач, на студентот и секој што ќе пројави интерес и потреба за лично доусовршување и наобразба.

Главен и одговорен уредник,
проф. д-р Емилија Петрова-Ѓорѓева

УДК: 37.091.5

Оригинален научен труд
(Original research paper)

Проф. д-р Емилија Петрова-Ѓорѓева
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Факултет за образовни науки
М-р Марија Коцева

ПРИМЕНАТА НА МОДЕЛОТ НА ПОЗИТИВНА ДИСЦИПЛИНА- ФРИДРИХ ЦОНС ВО СОВРЕМЕНОТО УЧИЛИШТЕ

Апстракт

Училиштето претставува специфичен организациски систем и пред сè има за цел и задача да продуцира такви активности кои ќе доведат до високи достигнувања и резултати на учениците. Покрај пренесувањето на знаење на младата генерација, училиштето има и воспитна и социјална функција.

Целосниот училиштен систем го сочинува и дисциплината на учениците, односно почитувањето на правила кои владеат во едно училиште.

Моделите на училишна дисциплина, односно моделот на позитивна дисциплина на Фридрих Цонс претставува движечки мотив во нашето истражување. Овој модел авторот го засновал на истражувањата за тоа како се однесуваат наставниците кога учениците се однесуваат лошо.

Авторот смета дека кога кај ученикот ќе постои самоконтрола и одговорност, тогаш тој ќе се однесува на начин соодветен за часот. За да може успешно да се одвива целиот процес на настава, потребно е наставникот со примена на вештини да го ограничи однесувањето на учениците. Цонс, управувањето со одделението го разбира како процес во кој мора да се поврзани дисциплината, наставата и мотивацијата на ученикот. Според него, дисциплината е „процес на применување на стандарди и градење на соработка, со што многу малку ќе се создаваат проблеми во наставата, а повеќе ќе се учи“.¹

За успешно одвивање на наставниот процес е потребно ангажирање на сите сетила кај учениците, со што наставата ќе им биде интересна, учениците ќе уживаат, а со тоа и наставникот ќе биде задоволен.

Клучни зборови: *наставник, ученик, училиште, дисциплина.*

1) Jones F., (2004), Positive Classroom Discipline, Second Edition in Category: Books стр. 36

MODEL OF POSITIVE DISCIPLINE IN OUR SCHOOLS WITH ABSOLUTE ADVANTAGE

Abstract

The school is a specific organizational system and primarily aims to produce a task such activities that will lead to high achievement and performance of students. Besides the transfer of knowledge to the younger generation, the school has an educational and social function.

The entire school system constitutes the discipline of students, or respect for the rules that govern a school.

Models of school discipline or model positive discipline of Frederick Jones is a driving motivation in our research. This model is based on the author's research on how teachers apply when students are behaving badly.

The author believes that when the student will no self control and responsibility, then he will behave in a manner appropriate for hours. To be successful the whole process of teaching requires the teacher using the skills to restrict student behavior. Jones, managing the department understands how the process which must be related discipline, instruction and student motivation. According to him, discipline is "the process of applying the standards and building cooperation, which will be very little trouble in the classroom and learn more." The successful development of the teaching process requires engaging all senses of the students in classes that will be interesting, students will enjoy, and therefore the teacher will be satisfied

Key words: *teacher, student, school, discipline.*

Вовед

Училиштето претставува специфичен организациски систем. Тоа произлегува од сознанието дека воспоставувањето во функционална училишна организација со соодветно организациски дизајнирана структура, има пред сè за цел и задача да продуцира такви активности кои ќе доведат до високи достигнувања и резултати на учениците. Покрај пренесувањето на знаење на младата генерација, училиштето има и воспитна и социјална функција. Во училиштето учениците стекнуваат знаење, вештини, навики кои понатаму ќе им помогнат да се изградат во личности.

Во македонските училишта, што денес се наречуваат демократски, моќта е сè уште централизирана, хиерархизирана и политичка. Во училиштето моќта ја има директорот, кој одлучува според одлуките на актуелната власт, а во училницата наставникот.

Под „дисциплина“ на наставникот во училиштето се подразбираат и добро испланирани и подготвени активности, кога подготвената наставна единица го одржува и поттикнува вниманието на учениците и ги охрабрува, тогаш постојат реални услови за воспоставување на дисциплина² во одделението. Програмата на тие активности мора да се темели на создавање на позитивна околина која поттикнува на учење и им помага на учениците да ги развиваат вештините кои им овозможуваат да станат одговорни личности кои умеат да управуваат со своето однесување.

За наставникот од особено значење е добро да ги познава учениците во своето одделение. За секој ученик одделно да го знае нивото на знаења и умења, неговиот интерес, навиките, вештините и способностите. Да ги познава нивните потреби и развојни карактеристики и, пред сè, да биде заинтересиран за детето, добро да ги познава и детето и неговото семејство. Негова обврска е да направи сè за да помогне: ако има проблем со учењето да пронајде начин како да му помогне, ако детето е бавно да му одреди помал обем на задачи, ако е немирно да му даде некои дополнителни задолженија кои би биле интересни.

Особено е важно наставникот да биде праведен, децата тоа многу добро знаат да го ценат. Во таков случај, кога наставникот постапува праведно, детето ќе биде спремно да ги почитува барањата и да реагира соодветно на казната или пофалбата. Познавањето на психолошките потреби на детето е од особена важност за да биде детето конструктивно и спремно да ги почитува утврдените правила на училишната дисциплина.

Успешниот наставник се познава и по тоа ште не реагира кога проблемот ќе се случи, туку многу порано.

Наставникот наместо да го свртува вниманието за направените грешки, наместо да критицизира и да го омаловажува ученикот, треба да покаже разбирање дека грешките се составен дел од животот, но и дека е многу важно да осознае и да покаже спремност да ја поправи својата грешка.

2) Според лексичкото значење дисциплината е: 1. збир на прописи и правила кои го одразуваат начинот на одржување на редот и 2. обврска за придржување кон некој ред, послушност (Шехалиќ, 1997:166).

Во Педагошкиот лексикон дисциплината се одредува како „ред, цел, чие одржување подразбира исполнување на одредени барања, извршување на обврска и должност; однесување во согласност со нормите и усвоените правила кои ги поставува некоја заедница, општествена група или колектив“ (Педагошки лексикон, 1996:122).

Зборот училишна дисциплина подразбира заеднички утврдени правила на однесување и за учениците и за наставниците и во училиштето и надвор од него. Дисциплината е неопходна за да може училиштето да функционира како заедница. Таа е еден од носечките столбови на добрата настава во современото училиште, но каква дисциплина и со какви средства се доаѓа до неа отвора големо етичко прашање (Gašič-Pavišič, S. 2005 стр. 5).

Во научната литература, во светски рамки се познаваат неколку вида модели на училишна дисциплина. Меѓу најприменуваните се познати: моделот на цврста дисциплина на Ли и Марлин Кантер; модел на позитивна дисциплина на Фридрих Џонс; дисциплина без присила модел на Вилијам Гласер; модел на социјална дисциплина на Рудолф Драјкурс; модел на позитивна дисциплина на Џејн Нелсен; модел на кооперативна дисциплина на Линда Алберт; управување со работата на часот модел на јакоб Кунин; модел на оспособување за успешен наставник на Тоамс Гордон; моделот дисциплина со достоинство на Ричард Карвин и Алена Мендлер и др.

Со цел да согледаме кои модели на училишна дисциплина се применуваат кај нас, спроведовме истражување во текот на февруари-април 2011 година. Од добиените резултати табеларно ја прикажуваме основната структура на примерокот и примената на моделите на училишна дисциплина.

Табела 1. Основна структура на примерокот

р. бр.	основно училиште	стратум	број на наставници	
			град	село
1.	„Ванчо Прке“	Штип	26	
2.	„Раде Кратовче“	Кочани	14	
3.	„Видео Подгорец“	Струмица	16	
4.	„Св. Кирил и Методиј“	с. Дабиле		5
5.	„Никола Карев“	с. Тркање		5
6.	„Гоце Делчев“	с. Три Чешми		5
			Вкупно	71

Следната табела дава приказ за примената на моделите на училишна дисциплина во училиштата кои беа дел од нашето истражување.

Табела 2. Фреквенција на моделите на училишна дисциплина

модел	град	село	вкупно	%
	f	f		
модел на цврста дисциплина	4	1	5	3,85
дисциплина без присила	22	4	26	20
кооперативна дисциплина	11	1	12	9,23
оспособување за успешен наставник	12	/	12	9,23
позитивна дисциплина	29	8	37	28,46

социјална дисциплина	7	/	7	5,38
управување со работата на часот	20	3	23	17,69
дисциплина со достоинство	8	/	8	6,15
вкупно			130	100%

Во одговорите на наставниците, вклучени во истражувањето, добивме резултат дека во нашите училишта најприменуван модел на училишна дисциплина е моделот на позитивна дисциплина на Фридрих Џонс³, односно 28,46% одговориле дека го применуваат овој модел. А

3) Моделот на Џонс содржи четири методи: поставување на правила, примена на одговорност, примена на правилно однесување и систем на поддршка. Петтиот елемент на програмата е структурата на одделението. Како што тврди авторот, овој модел опфаќа постапки кои се непријателски насочени, го намалуваат стресот и се самоелиминирачки.

1. Метод на поставување на правила

Примената на невербалната комуникација од страна на наставникот има за цел да постави правила на однесување. Наставникот применувајќи невербална комуникација го поттикнува ученикот да се откаже од несоодветното однесување. Тука спаѓа примената на разни мимики, гестови, движења со главата, израз на лицето (смирено), држење на телото и др. На тој начин ученикот ќе се поттикне за работа на часот, а воопшто нема да се прекине наставата. Наставникот мора да воспостави рамнотежа, применувајќи благи форми на казна, но истовремено и на наградување.

Џонс во својот модел истакнува дека како една од најголемите грешки на наставникот е кога гласно ќе го опомене ученикот и ќе го критикува пред целото одделение, со што веднаш се нарушува позитивната атмосфера во одделението. Со тоа се привлекува вниманието на другите ученици, се менува текот на часот и директно се поддржува лошото однесување на ученикот. Значи примената на јазикот на телото ќе биде поефикасна за разлика од вербалната опомена. Знаејќи ги правилата како треба да се однесува ученикот, наставникот може да му укаже така што нема да им пречи на другите ученици со своето однесување. Важно во сето ова е и близината на наставникот со ученикот, односно и стоене до ученикот може да доведе до спречување во лошото однесување.

Во поставувањето на граници постојат конкретни чекори, како што се: веднаш да ја прекине наставата, наставникот треба да има „очи и на грбот“, да се сврти кон ученикот и со погледот да му укаже, да одите до клупата на ученикот – моќ на просторна близина, задржување на наставникот пред и позади ученикот.

2. Метод за вежбање на одговорност

Примена на одговорност за воведување позитивна соработка во одделението. Авторот смета дека на учениците им е потребен систем за стимулирање, со кој наставникот ќе ги мотивира учениците да си ги извршуваат зададените задачи. Наставникот треба да е подготвен во секој момент да може да им помогне на учениците, да им понуди позитивна поддршка. Џонс смета дека не треба оценките, симболични признанија и други награди да се користат како стимулација за учениците, бидејќи со тоа ќе се мотивираат успешните ученици. Потребно е наградата да се дава на целото одделение, односно на сите ученици, за оние задачи

модел кој најмалку се применува во основните училишта кои беа дел од истражувањето е моделот на цврста дисциплина.

Од спроведеното партиципативно набљудување за време на часовите во основните училишта кои беа опфатени во истражувањето, можеше да се забележи дека голем број од наставниците ја применуваат невербалната комуникација особено со оние ученици кои прават одредени проблеми за време на часот. Наставниците применуваат разни мимики и гестови сè со цел да не го опоменуваат ученикот, со што може да дојде до нарушување на работната атмосфера. Некои од учениците прават проблеми на часот, односно на некој начин се однесуваат „недисциплинирано“ со цел да привлечат внимание кон себе.

Од спроведеното партиципативно набљудување забележавме дека наставниците во нашите основни училишта ја користат наградата-стимулација, но само за поединец, а не за целото одделение.

По однос на примена на негативни санкции со нашето истражување утврдивме дека истите се применуваат поделено, што може да се види и од прикажаните табели.

Да се навратиме на моделот на Фридрих Џонс кој содржи три нивоа на негативни санкции.

Првото ниво е примена на мали негативни санкции (мали казни), тивка опомена од страна на наставникот или пак состанок насамо со ученикот.

кои ги сакаат и работат со посебен интерес. Со тоа учениците ќе бидат задоволни, се учат на одговорност, затоа што добиената награда е за она што го сакаат и понатаму треба да донесат правилна одлука како истата ќе ја употребат. Со тоа во одделението се развива клима на соработка меѓу учениците, затоа што позитивното однесување на секој ученик придонесува за заработување на награда. За да може наставникот да го спроведе тој систем на поттикнување, потребно е тој посебно да биде способен за вештини и активности.

3. *Метод на примена на правилно однесување*

Доколку во едно одделение постојат ученици кои често прават проблеми и не се вклучени во системот на вежбање на одговорност, потребно е наставникот со истите да работи со посебна индивидуализирана програма. Таа програма има за цел да ги охрабри учениците да престанат да се однесуваат на непосакуван начин.

4. *Метод на примена на систем на поддршка*

Овој систем е предвиден за учениците кои прават дисциплински проблеми и покрај многубројните мерки кои се преземени претходно, а не успеале.

Овој потпорен систем опфаќа низа казни, негативни санкции за неприфатливото однесување на ученикот. Овие негативни санкции се јавуваат со различно ниво на јачина. Наставникот треба да воспостави рамнотежа применувајќи негативни и позитивни санкции, односно со секој вид на негативна мерка (казна) потребно е да се дава и позитивна мерка (награда).

Второто ниво е ниво на средни негативни санкции (казни со средна јачина). Овде наставникот го исклучува ученикот од активностите, ученикот се испраќа надвор во ходникот, задржување и разговор по завршувањето на часовите, состанок со родителите или намалување на оценките.

Третото ниво е примена на големи негативни санкции (големи казни), каде што ученикот се испраќа кај директорот на разговор или се применуваат телесни казни.⁴

Каква е состојбата во однос на примената на наградите и казните како средство за мотивирање/демотивирање во нашите основни училишта од страна на нашите училишта, можеме да забележиме од следната табела.

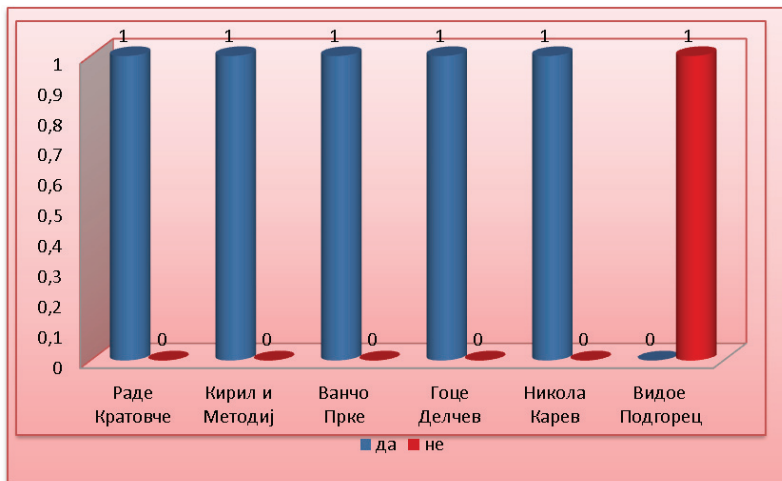
Табела 3. Примена на награди и казни од страна на наставниците

стратум	да	не	вкупно	ранг
	f	f		
град	40	16	56	1
село	13	2	15	2
вкупно	53	18	71	
%	74,65%	25,35%	100%	

Од прикажаната табела можеме да забележиме дека наставниците кои беа дел од истражувањето, односно 53 или 74,65% од нив одговориле позитивно за примена на наградите и казните како средство за мотивирање/демотивирање на учениците; 18 од нив или 25,35% дале негативен одговор на ова прашање. Оттука можеме да констатираме дека наставниците ги применуваат наградите и казните како средства за мотивирање/демотивирање во наставата во нашите основни училишта. Според стратумот, односно и во градско и селско подрачје поголем број од наставниците ги применуваат наградите и казните.

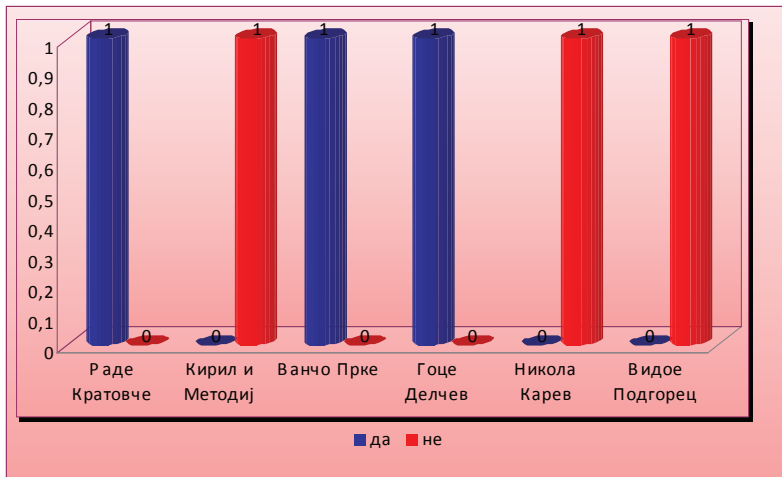
Истражувањето кое беше спроведено во училиштата опфати и дел од училишните педагози. Доколку наставникот забележи дека кај некој од учениците постои проблем, а тој не може да го реши, бара помош од педагогот во училиштето. Колку училишниот педагог ги применува наградите и казните со цел да му помогне на ученикот ќе согледаме од следната слика.

4) Jones, F. (2004b): Tools for Teaching , <http://fredjones.comindex.html>

Слика 1. Примена на награди од страна на училишниот педагог

Од прикажаниот графикон можеме да констатираме дека наградата се применува од страна на училишниот педагог како средство за мотивирање/демотивирање. Само еден од испитаниците одговорил дека не ја применува наградата кога кај некој од учениците постои проблем и тој треба да го реши.

Слика 2. Примена на казни од страна на училишниот педагог

За разлика од наградата, во однос на примената на казната постојат поделени мислења кај испитаниците. Испитаниците од ОУ „Раде Кратовче“, ОУ „Ванчо Прке“ и ОУ „Гоце Делчев“ одговориле дека ја применуваат казната во својата работа, додека останатите испитаници од ОУ „Кирил и Методиј“, ОУ „Никола Карев“ и ОУ „Видоје Подгорец“ не ја применуваат казната.

Во моделот „позитивна дисциплина“ особено е важна структурата на училиштето. Покрај четирите методи кои ги споменавме претходно, битна е и организацијата на времето и просторот во училницата, како и училишните правила. Наставникот треба да постави општи правила за правилно однесување, опремување на училницата, така што наставникот ќе може да се движи низ неа без никакви проблеми и ќе може да ги гледа сите ученици.⁵

Од истражувањето кое го спроведовме можеме да согледаме колку учениците од основните училишта кои беа опфатени ги почитуваат правилата на однесување. Наставникот заедно со учениците на почетокот на учебната година формулира правила на однесување кои учениците мора да ги почитуваат. Од партиципативното набљудување можев да видам дека во голем дел од училниците беа поставени хамери на кои се испишани правилата кои се важни, кои мора да се почитуваат им за секако непочитување постои одредена казна.

Табела 4. Почитување на правилата на однесување во одделението

стратум	да	не	вкупно	ранг
	f	f		
град	53	3	56	1
село	15	/	15	2
вкупно	68	3	71	
%	95,77%	4,23%	100%	

Од табелата можеме да забележиме дека само мал дел, односно 4,23% од учениците одговориле дека не ги почитуваат правилата.

Фридрих Џонс моделот на „позитивна дисциплина“ го засновал на истражувањата за тоа како се однесуваат наставниците кога учениците се однесуваат лошо.

5) Jones, F. (2004) Positive Classroom Discipline, Second Edition in Category: Books.

Заклучок

Од истражувањето добивме дека најчесто применуван модел во училишта е моделот позитивна дисциплина на Фридрих Цонс. Па оттука можеме да кажеме дека токму поради тоа овој модел претставува движечки мотив во нашиот труд.

Во однос на примената на наградите и казните, можеме да заклучиме дека поголем број од наставниците ги применуваат истите како средство за мотивирање/демотивирање во наставата.

Освен наставниците, во истражувањето беше опфатен и училишниот педагог од секое училиште. Во однос на примената на наградата, од добиените резултати можеме да заклучиме дека училишните педагози ја применуваат наградата во својата работа, а во однос на казната постојат поделени мислења. Оттука можеме да констатираме дека одреден дел од училишните педагози ја применуваат казната во својата работа.

Според добиените резултати од истражувањето, во однос на почитувањето на правилата во одделението можеме да заклучиме дека учениците ги применуваат правилата кои ги имаат формулирано заедно со наставниците на почетокот на учебната година.

Како позитивна страна на овој модел може да се наведе искуството на наставниците кои го користеле овој модел. Голем број на наставници се задоволни поради примената на невербалната комуникација, со што тие се чувствуваат сигурни и поуспешни.

Додека, пак, како критика на овој модел се наведува тоа што овој модел се покажал како неефикасен за ученици кои покажуваа сериозни дисциплински проблеми. Недостаток на овој модел е и примената на награди за доброто однесување на ученикот.

Користена литература

- Bandur, V. (1981), *Učenik u nastavi*, Sarajevo: V. Masleša
- Gašič-Pavišič, S. (1988), *Kaznavanje i dete*, Beograd: Prosveta
- Gašič-Pavišič, S. (2005), *Модели разредне дисциплине*, Београд: Институт за педагошка истраживања
- Gordon, T., (1998), *Teacher Effectiveness Training*, New York: Three Rivers Press, Crown Publishing group
- Jones F. (2004) *Positive Classroom Discipline*, Second Edition in Category: Books
- Jones, F. (2000): Tips from Fred Jone's Tools for Teaching, <http://www.education-world.com>
- Nelsen, J. (2001), *Pozitivna disciplina*, Čačak: Inter Grandex Trade
- Trnavac, N. (1996), *Fragmenti o disciplini učenika*, Beograd: Institut za pedagogija i andragogija Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu